

Tunestenen. En omtydet norsk runesten fra urnordisk tid.

Af Erik Moltke

Inspirationen til denne artikel om en af Skandinaviens betydeligste og mest omdiskuterede runeindskrifter er en nyudkommet bog, der skal forsvares (eller er forsvaret) for retten til at bære en doktorhat (hvad den visselig fortjener): *Ottar Grønvik: Runene på Tunestenen. Alfabet. Språkform. Budskap. Universitetsforlaget Oslo, Bergen, Tromsø 1981. 250 pp. XI plancher.*

Forf., der er en sprænglærd og meget kyndig germanist, har mig bekendt to gange tidligere gjort sig bemærket inden for runologien. 1976 med en lille perle af en tydning af den norske *Setrekams* hidtil uforståelige indskrift (Gerd Høst: *Runer*, 1976, s. 68–71):

halmaR mauna / alu na alu nana
Hall-mær má una / qllu ná, qllu nenna

d. e. Stein-møy må trives, oppnå alt, like alt – den bedste forklaring der endnu er givet.

Samme år havde Grønvik en afhandling i *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab* om en runeindskrift på et bronzespænde (fra ca. 600) fra *Eikeland*, ligeledes Norge. Indskriften oversatte han: *I Wi am Wiwjo's (and Wiwjo belongs together with Wi). I inscribe this binding formula for my beloved.* – Trods en lang og lærd indledning, hvor læseren bestandig føres ind i forf.s værksted for at dele alle skrupler, kvaler og argumenter med ham, virker denne tydning ikke overbevisende. Men selve afhandlingen er nævnt her, fordi den i sit anlæg og sin fantasi ligesom foregriber og på en måde er forudsætningen for bogen om Tunestenen.

Allerede forordet i denne bog gør læseren spændt. På første side hedder det forjættende: Ved å . . . presisere . . . at runen ng betegner et allofon og ikke et fonem . . . har jeg funnet grunnlag for å bestemme lydverdien av rune(n) ↓. Bogen er ikke skrevet for Gud og

hvermand. Det er klart, at når en forfatter skal beskæftige sig med sprogvidenskab, må han bruge visse faste tekniske udtryk; men bortset fra de (mer eller mindre) nødvendige *termini technici*: fonem, allofon, fonologisk, isoglosser, difonematisk, generativ, sandhibetinget, asyndetisk, topisk, hypotagme, allosem etc. etc. etc. er forf.s sprog så gennemvævet af fremmedord, at den kommer til at stå som typisk for de akademikere, der kun synes at skrive for sig selv eller deres nærmeste 'frænder'. Helt unødvendige ord som stemma, cohærent, implicit, genuin, sexus, eponym, euhemerisk, agnatisk, epitheta etc. etc. etc. At unge studenter skriver »lærd« og slynger om sig med »lærde« gløser for at virke lærde, er en kendt og til nød tilgivelig sag. Men når en moden videnskabsmand lader denne manér tage overhånd, hvad der ikke mindst gælder inden for sprogvidenskab, viser de en god portion foragt for deres mere almindelige læsere. Ønsker G. ikke sin bog studeret af historikere og retshistorisk interesserede jurister?

Jeg er overbevist om, at den, der bliver mest overrasket over denne kritik, er forf. selv. Han aner sikkert ikke, at han skriver et sådant volapyk-sprog; det er gået ham i den grad i blodet, at han nu snarere må lede efter et norsk end et fremmed udtryk. Sådan noget, hr. Grønvik, kan politikerne ikke lide – og det kan jeg heller ikke. I forordet til min rune bog har jeg slået til lyd for, hvad jeg finder er den rette måde for en videnskabsmand at udtrykke sig på.

Men bortset fra disse »akademiske« unoder stiger læserens spænding igen allerede på side 2, hvor G. stiller i udsigt, at han vil klare de sidste års store stridsspørgsmål og påvise, at sproget i de nordiske runemindesmærker med den gamle 24tegn futhark ikke, som hævdet af nyere forskere, er nordvestgermansk, men

nordgermansk – urnordisk, som man sædvanligvis har kaldt det. Og til sidst vil G. fortælle os, hvad der virkelig står på Tunestenen, og hvorledes den illustrerer datidens familie- og samfundsforhold omkr. 400 e. Chr.

Efter et indledende kapitel med Tunestestens 'levnedsbeskrivelse' illustreret af stedse nøjagtigere tegninger op til de sidste dages fotografier gennemgår G. så at sige forløbet i hele runologiens sprog- og skrifthistorie og viser – stadig på baggrund af Tunestenen –, hvorledes man fra Ole Worms tid (hans runeværk kom 1643) og op til vor egen gradvis finder ud af runernes lydverdi og alder (oprindelig troede man, at vikingetidens 16tegners alfabet var ældre end 24tegners futharken).

Det første glimt af forfatterens nytænkning kommer allerede på s. 28, hvor han redegør for lydvædien af den nævnte ng-rune. Opfattelsen af den som et allofon giver forklaringen på den hidtil uforklarede anvendelse af denne rune i nogle indskrifter over for runerne n + g i andre. Til de nævnte eksempler på n + g kan nu føjes de nyfundne Illerup lansespidsers

ojingar

Den næste lille oprydning i lydverdierne gælder runen ǀ (der er den 13. i Vadstenabrukteatens, men nr. 12 i Kylverstenens futhark). Den, der godtroende (som den der skriver disse linjer) har stølet på Wolfgang Krauses etymologi og har antaget, at i-runen betegnede i-lyden, mens ǀ stod for oprindeligt *ei*, får nu en retledning. Med Brate-Bugge og Ingrid Sanness Johnsen bliver (allofonet) ç d. e. en palatal spirant, en ich-lyd) inddraget i diskussionen. Men mens de to sidste forskere holder på, at lyden *i* er den oprindelige for runen ǀ og lyden ç sekundær, viser Grønvik med overbevisende grunde, at det er lige omvendt: ç er ǀ -runens primære værdi. Efter denne påvisning tilføjer G.: »Efter dette er det klart at det eldste runealfabet i sin helhed er nøye tilpasset fonem- og allofon-systemet i urnordisk i det 2.

årh. Det er intet som tyder på at futharken er opstået i en tidligere språkperiode og er særlig ældre enn de ældste runefunn«.

Ligeså spændende, de to første kapitler er, ligeså interessant og vægtigt er tredje afsnit: Språk og språkrinn: Urnordisk eller nordvestgermansk? – Først får vi en dækkende gennemgang af ældre, senere og nyere forskeres syn på sproget i de ældste runeindskrifter. Klassisk urnordisk defineres som en gammel form af nordisk karakteriseret ved bevarede temavokaler og overleveret i indskrifter (med de ældre runer) fra før 200 til omkr. 500. Indskrifter med disse karaktertræk kendes ikke syd for det sønderjyske område (se dog Thorsbjerg ndf.). Der er ikke sprogændringer inden for dette skriftområde fra ca. 140–500, og »denne sproglige stabilitet reflekterer antagelig en tilsvarende politisk og social stabilitet i Norden i yngre romertid«.

Det må dog bemærkes, at arkæologerne Jørgen Ilkjær og Jørn Lønstrup (udgraverne af bl.a. Illerup mose med de vigtige runefund) i en *efter* Grønviks bog udkommet artikel i Skalk (nr. 2 1982 s. 18ff.) [1] hævder, at de våben, der er opgravet af Thorsbjerg mose, har tilhørt et folk, der havde hjemme i egnen mellem Elben og Rhinen, altså i vestgermansk område. Hvis denne bestemmelse holder stik, betyder det, at man omkr. 150–200 i disse egne skrev et sprog, hvis skrift og udtryksmåde svarede til runeindskrifterne nord for Ejderen, dvs. Hans Kuhns teori (han regnede også Gallehus-indskriften for vestgermansk).

Hvad angår andre teorier om et nordvestgermansk fællessprog, hævder den udmærkede russiske forsker, E. A. Makaev, at rune sproget – som han finder det i de ældste indskrifter – repræsenterer et overdialektisk skriftsprog, »a special runic koine, the first supradialectal literary variant in the history of the Germanic language«.

Den unge amerikaner, Elmer H. Antonsen (mod hvem G. flere gange ikke uden grund

1. J. Ilkjær og J. Lønstrup: Runefundene fra Illerup Ådal. En arkæologisk vurdering af vore ældste indskrifter, i Kuml, 1981, s. 49–65. jfr. Erik Moltke og Marie Stoklund: Runeindskrifterne fra Illerup mose, smst. s. 71ff. Jfr. Ilkjær og Lønstrup: Interpretation of the Great Votive Deposits of Iron Age Weapons, i Journal of Danish Archaeology I, 1982, s. 95–103.

langer ud) mener til gengæld, at runesproget repræsenterer det talte sprog i Norden i tiden 200–500. I disse årstal er der det rigtige, at det er vanskeligt for ikke at sige umuligt at datere en urnordisk runeindskrift inden for dette tidsområde ved hjælp af sproget alene. Det vil sige, at dersom vi kun kendte Gallehushornets indskrift og ikke hornet (som arkæologerne på deres grundlag kan datere til omkr. 400), ville runologen kun være i stand til at sige: denne indskrift kan tidsfæstes til tiden mellem de ældste runefund og brakteaterne, dvs. ca. 0 til ca. 4–500. Dette forhold viser en hartad utrolig konservatisme og stabilitet hos runerne som skrift- og lydtegn, en fasttømret skrifttradition gennem 4–500 år. Dog kan dette forhold ikke berettige G. (o.a.) til at antage, at også det talte sprog havde været uforanderligt i alle disse mange år. Det er en gammel kendsgerning, at tale- og skriftsprog ikke følges ad. Skriftsproget halter altid nogle hundrede år efter det talte sprog. I Danmark skriver vi endnu havde og sagde, mens vi i over 100 år har sagt hade og sa, og når explosionen i runeskriftsproget først kommer på Stentofen-Björketorp-stenenes tid, kan man roligt gå ud fra, at da var det talte sprogs udvikling blevet så forskellig fra skriftsproget, at der måtte en skriftreform til. Når Gørlevstenen fra omkr. 900 skriver *risþi stin* i stedet for samtidige (og yngres) *raisþi stain*, kan dette ikke forklares som en »mané« à la fx. Stentoftens *-lasar*, men er et for sprogforskeren – med eller mod hans vilje – ubetrageligt kendetegn på, at sproget i denne sjællandske egn på dette tidspunkt havde udviklet *ai > æi-lyden* således, at det lå nærmere at udtrykke den med en enkelt i-rune end med den traditionelle diftong *ai*. Men skrivemåden *ai* holdt sig ned til de yngste sten, ændredes i øvrigt til *ei*, uden at denne ændring havde andet end skrifttraditionel baggrund. På samme måde skriver Harald Blåtands Jellingsten fra 960'erne *þausi*, skønt allerede Gorm den Gamles en generation ældre indskrift har den monoftongiske stavemåde *þusi*. Man spørger sig, om stavemåden *fahido* for ældre *faihido* er en sprogændring, der pludselig sprang frem samtidig med brakteaterne? Og om Υ -runen først fik overgangen $z > r$

med Stentofen-Björketorp, blot fordi den først skriftligt slår igennem her? Naive spørgsmål!

Bestemmelsen af sproget i de ældste indskrifter som urnordisk og ikke nordvestgermansk baserer G. både på fonologiske, morfologiske og lexikalske data. Men her kolliderer G. atter med arkæologerne, når han indtager Thorsbjergs *-marir* ($\bar{e} > \bar{a}$) som nordisk eksempel. Kun en videre diskussion arkæologerne imellem vil vise, om G. ender med at få ret.

Heller ikke Årstadstenens nederste indskrift, som G. gengiver *xxwinar* (tidligere læst *ungwinar*, af mig og Gerd Høst *engwinar*) og antager for genitiv af en i-stamme (urgerm. *-aiz > -ar*) kan med sikkerhed lægges i vægtskålen for den urnordiske tese, før vi præcis ved, hvad der står på den.

Derimod kan der næppe rejses tvingende indvendinger mod argumenterne for, at de maskuline n-stammers nom. sing. på *-a* (gudija, hari-uha, fara-uisa) er et nordisk træk. Ligeledes er Tunestenens *arbija* med betydningen gravøl if. G. et nordisk træk på samme måde som *wurkian* i betydningen forfatte.

Det er klart, at det er en såre vanskelig sag at sammenligne det gamle sprog i to områder, Skandinavien og Nordvesttyskland, hvis der kun er bevaret ældre runeindskrifter i det ene område. Men hvis Thorsbjergrunerne nu skal bestemmes som vestgermanske, så bliver det spændende spørgsmål: hvornår mistede vestgermansk ordenes stammevokaler (temavokaler)? De er væk i de indskrifter, der dateres til 4–500'rne; men det ville være en firkantet slutning, hvis man ville hævde, at disse indskrifter netop gav de ældste eksempler på bortfaldet – jfr. tilsvarende firkantede slutninger vedr. $z > r$.

Vi har nu set lidt på den teoretiske del af Grønviks bog, og uanset om man kan bifalde de resultater, han er nået til, må man glæde sig over den store lærdom, der bliver fremlagt med stringens og logisk sans både i det positive og i hans kritik af fagfæller. Hvordan er nu bogens praktiske afsnit, Tunestenens indskrift?

Afsnittet indledes med en fyldig og givtig

redegørelse for de talrige tidligere tolkninger af indskriften. Den viser, hvorledes man skridt for skridt når frem til den rette forståelse af de enkelte ord. Som de vigtigste landvindinger (se gengivelsen af indskriften nedenfor) peger G. på Otto v. Friesens påvisning, at *arbija*, vn. *erfi*, ikke betyder arving (*arfi*), men gravøl, at *dalidun* ikke har noget at gøre med *deila*, dele, men er en afledning af adj. *dæll*, behagelig, og endelig roses Marstrander for dobbeltlæsningen af a i arbijasi-joster: *arbija asijoster*.

Så at sige alle store og små runologer og filologer er deltagere i denne medrivende diskussion, der samtidig illustrerer udviklingen inden for runologisk og sproghistorisk forskning.

Som indledning til en vurdering af G.s læsning og tolkning kunne det være passende at stille hans oversættelse sammen med den, der findes i Wolfgang Krauses Runeninschriften im älteren Futhark (1968), og som er repræsentativ for flere forskeres synspunkter (jfr. Ingrid Sanness Johnsens læsning s. 30 og E. M.s s. 31):

Krause:

A. Ich Wiw nach Wodurid dem Brotwart wirkte [die Runen]. B. [Mir] dem Wodurid bereitete den Stein drei Töchter, das Erbmal (aber) die vornehmsten (oder allenfalls: »die zum Erbe Nächstberechtigten«) der Erben.

Grønvik:

A. Jeg Wiw forfattede (nl. arvekvadet) for Wodurid Brødgiveren [og]

B. bestemte (viede) stenen for Wodurid. Tre døtre, de mest elskelige (elskværdige, kærlige) gjorde gravøllet hyggeligt.

Det fremgår heraf, at Krause lader hver af siderne repræsentere en helhed, mens Grønvik knytter den højre linje på side B til A-sidens indskrift.

Det ses endvidere, at Krauses tolkning forudsætter, at ordet 'runer' er gået tabt foroven på side A, mens Grønvik i stærke vendinger hævder, at der hverken er forsvundet sten eller runetegn her.

Endelig supplerer Krause de 4-5 levned

runestumper i side B.s første linje med $\mathfrak{M} \mathfrak{M} \mathfrak{Y}$, mens Grønvik indsætter verbet $\mathfrak{F} \mathfrak{R} \mathfrak{N}$, idet han hævder, at han tydeligt ser h-runens tværstreg.

Er indskriften fuldstændig? spørger G., i hvilken rækkefølge skal linjerne læses? og har der været flere rister om arbejdet? – Han roser risteren af side A. Han finder, at stenens gode proportioner skyldes en stenhuggers tildannelse (et synspunkt, der ikke virker særlig overbevisende, selv om to ældre geologer har udtalt, at den ene side af stenen efter deres skøn *synes* tildannet).

Indskriften er ristet *boustrofedon*, dvs. i plovfureorden \rightleftharpoons , og efter en længere redegørelse for boustrofedon-indskrifter i vikingetidens 3-400 år yngre runesten (det er vanskeligt at øjne sammenhængen) når G. til det resultat, at begge stenens sider skal betragtes, ikke som to enheder, men som een skriveflade, hvoraf den højre linje på side B hører nøje sammen med side A og danner en helhed over for side B.s to venstre-linjer. I denne opfattelse finder G. bekræftelse ved den omstændighed, at der er større afstand mellem side B.s første (højre) linje end mellem samme sides to sidste linjer.

Alle disse betragtninger og G.s bedømmelse af indskriften – den fine A-side, den sjukskede B-side –, linjeafstandene m.m. kan betragtes som nydelig skrivebordsstrategi (der let tilpasses de synspunkter, G. senere fremlægger); men en sådan vurdering af runerne står i nogen grad i modstrid med, hvad en mark-runolog får ud af samme indskrift. For ham fremtræder indskriften som et typisk frihåndsarbejde, udført med en spidshammer, hvis pik-pik ses tydeligere her end på nogen anden runesten. Og når runerne på side A (fig. 1) *synes* regelmæssigere end på side B (fig. 2), skyldes det simpelthen A-sidens smalle flade, der tvinger risteren til regelmæssighed. Men også her er der uregelmæssigheder. Det vigtigste parti: Jeg Wiw efter Woduride har (efter god gammel runeskik) fået de kraftigste runer, større jo mere plads, der er; så følger en 5-6 mærkeligt spinkle tegn, hvorefter de følgende runer atter får en kraftig bredhugning og fylder den plads ud, der er levnet dem.

Når side B ser mere uregelmæssig ud, skyl-

Fig. 1. Tunestenen. Side A med runemesterindskriften. Stenen, der beror i museet på Bygdøy, er fotograferet (med projektor) i liggende stilling. Fotografen er Norges førende runolog, Aslak Liestøl, som med enestående kollegial velvilje har stillet denne og de følgende nyoptagelser til rådighed for forf. af nærv. artikel. Varmt tak.

des det dels frihåndshugningen, dels – og først og fremmest – sidens bredde, og den store afstand mellem højre linje og midtlinjen skyldes næppe, at risteren har villet markere et nyt afsnit her. Det er ikke den måde, risterne

Fig. 2. Tunestenen. Side B med rejser- og gravølsindskriften. Aslak Liestøl fot. 1982.

markerer på; langt snarere kunne man slutte, at da risteren havde hugget højre linje – hvis denne er den første – har han en god, bred flade til resten af indskriften. Han placerer da ganske enkelt næste linje *midt på fladen* og lader sidste linje om at få den plads, der bliver tilbage – en god parallel til dette er Kjølveikstenen, hvor Hadulaikars navn er puttet ind

på levnet plads. Dette er den praktiske fremgangsmåde, man kan læse ud af datidens indskrifter. Det eneste, der er fastlagt, når risten tager fat på runehugningen, er, hvor langt stenen skal i jorden, og det er det forhold, der bestemmer indskrifternes afslutning nedadtil og hverken boustrofedon eller andet. Jeg til- lader mig at henvise til min udførlige redegørelse for rune- og billedristernes fremgangsmåde og »æstetik« i urnordisk og følgende tid, således som disse forhold kan belyses ud fra den svenske Järsbergsten og de gotlandske billedsten (Fornv. 1981).

Hvad runerne angår, finder jeg Marstrand- ders opfattelse: hvis ikke samme mester, så i alt fald samme skole lidt for »kunsthistorisk«. Der er næppe nogen grund til at fordele de timers arbejde, det har taget at hugge Tune- indskriften, på mere end een mand – hvad en nærlæsning af de enkelte runer synes mig at bekræfte (A-siden har foruden de kantede w-runer også en rund, B-siden har en kantet o-rune etc.).

For tolkningen af Tuneindskriften er det naturligvis af den største betydning, om den er fuldstændig. Det vil for side A.s vedkom- mende sige, om der er gået noget (eventuelt ordet runoR) tabt efter worahto; det vil atter sige, om den fure, der ses på alle fotografier, og som i NoIæR anses for en runerest, om den virkelig tør betragtes som en sådan. Herom skriver G. (det skal nu vise sig, om teoretike- ren også er praktiker eller om han, som det ikke er ualmindeligt, læser det, han synes, der bør stå): »For enhver noenlunde nøktern be- trakter vil det være klart at denne vagt av- grensede fordypning ikke behøver å være en runerest og dermed bevis for et avslått top- stykke«.

At G. lægger den største vægt på denne sag, forstår man, når man opdager, at hele hans tolkning står og falder med det eventuelt for- svundne topstykke.

Afvisningen af den formodede runerest er imidlertid ikke G.s eneste argument for, at side A er bevaret i sin helhed. Nej, skriver han: når man tager sætningen *ek Wiwar aftir Woduride witandah^alaiban wor^ahto* er det klart, at »dette bare kan være en type setning med verbum finitum på siste plass« – »skulle ver-

bet wor^ahto ha hatt en objektutfylling, måtte denne ha stått foran verbet«.

Det er dristigt at ville skabe snævre regler for verbets og objektets plads i de urnordiske indskrifter, af hvilke så mange kun er ufuld- stændige. Men den syntaktiske frihed, illu- streres af følgende eksempler:

Gallehus: *ek hlewagastir holtijar horna tawido* d.e. Jeg Lægæst, Holtes søn, horn gjorde.

Järsberg: *ek erilar ubar h[a]ite harabanar haite runoR waritu*, d.e. Jeg erilen stridbar kaldes, Ravn jeg hedder, runer jeg skriver.

Ellestad: *eka sigimaraR . . . raisidoka stainaR* d.e. Jeg Sigmar . . . rejste stene.

By: *ek irilar hrorar hrorer orte þat*, d.e. Jeg erilen Ror, Rors søn, virkede dette.

Kjølevik: *ek hagustadar hlaawido magu minino*, d.e. Jeg Hågsta(1)d højlagde sønnen min.

Rö: *ek hraraR satido stain . . .*, d.e. Jeg Rar satte sten.

Stentofen: *niuha-borumR, niuha-gestumR hapu- wulafR gaf j(ara)*, d.e. til Niuha-boerne og Niuha-gæsterne Hådulv gav godår.

Istaby: *afatr Hariwulafa HapuwulafR Hæruw- lafir warait runaR þaiar*, d.e. Efter Hæruv Hådulv Hæruvsøn skrev runer disse.

Tjurkö brakteat: *wurte runoR an walhakurne hel- dar kunimudiu*, d.e. Virkede runer på vælsk- korn Hjald for Kunmund.

Vi må da konstatere, at med hensyn til spørgsmålene om side A.s fuldstændighed og et eventuelt forsvundet objekt er det ikke lyk- kedes G. at sandsynliggøre, endsige bevise, at der ingen runer er forsvundet efter worahto.

Men det er heller ikke nogen let sag, G. har påtaget sig at forsvare. Kendsgerningen er nemlig, at 'denne vagt avgrensede fordyp- ning' efter worahto er en sikker runerest, så sikker at dens existens kan dokumenteres fotografisk (fig. 3). På flere fotografier af det pågældende sted af stenen, taget af Aslak Liestøl og med kolle- gial ædelmodighed stillet til min rådighed, ses runesporet som en bredhugget vinkel med spidshammerens karakteristiske punkter i bunden (fig. 3). I et medfølgende brev rede- gør Liestøl for de forskellige læsemuligheder, nemlig de runer, fra hvis hovedstavs top, der udgår en bistav til venstre; blandt disse er r-runen, og med Tjurkö-indskriften in mente er det naturligt at supplere det tabte ord som

Fig. 3. Tunestenen. A-sidens top. Fotografiet – med skrålys – viser brudfladen efter det forsvundne topstykke samt den sikre runerest efter o-runen og skillepunktet. Tilstedeværelsen af skillepunktet antyder i øvrigt, at indskriften ikke slutter med o-runen. Jfr. skillepunktet efter *staina* på side B fig. 2. Aslak Liestøl fot. 1982.

runor og opfatte det som objekt for worahto. Første linje betyder da: Jeg Wiw efter Wodurid brødgiveren virkede runer.

Men hvad betyder *wurkian*? Efter søgen i nord- og vestgermansk, efter gennemgang af alle ordbøger, trykte og utrykte seddelsamlinger finder G. at *wurkian* i urnordisk har betydningen digte, forfatte, et synspunkt som tidligere er fremsat [2]. Dvs. at Tjurkö-indskriften betyder: Hjald forfattede runerne (d.e. indskriften) for Kunmund. Hjald er runemesteren, der ikke er identisk med brakteat-guldsmeden.

Blandt urnordiske runeindskrifter forekommer *wurkian* ud over Tune og Tjurkö to gange, nl. på den ovenfor nævnte Bysten og på den blekingske *Sölvesborgsten* (omkr. 7–800), her brugt absolut (uden objekt): *orti*

Wabi aft Asmund sunu sin d. e. Wade forfattede [nl. indskriften] efter sin søn Asmund. Hertil kommer, efter min opfattelse, det svenske *Etelhemspænde*, hvis indskrift guldsmeden har fordærvet til *mkmrlawrta fra ek er[i]la[r] w[u]rt(o)*, d. e. Jeg erilen forfattede [nl. indskriften].

Da G. hævder, at der ikke er gået runer tabt efter worahto, opfatter han verbet som absolut, svarende til Sölvesborg (og Etelhem). Og hvilket genstandsled mener han da er underforstået? Hvad var det Wiw og Sölvesborgs Wade forfattede, digtede? Og nu begynder G. selv at digte. I stedet for at følge den anvisning, der ligger i Tjurkö-indskriften, skriver han: »Det afgjørende blir da om vi kan bestemme arten og innholdet av den diktning som omtales på Sölvesborg- og Tunesteinen.«

2. Jfr. K. M. Nielsen, i *Årb. f. nord. oldk.*, 1954, s. 255. E. Moltke: *Runerne i Danmark og deres oprindelse*, 1976, s. 70, 94.

Og hans udgangspunkt bliver det nordiske *yrkja erfikvæði eptir e-n* (Egils saga kap. 78); *yrkja eptir e-n* oversætter G. ved 'dikte og forrette (ved gravølet) etter en', og indholdet i Sølvesborg bliver da – stadig ifølge G. – 'Vaði diktet og forrettet (ved gravølet) etter Asmund, sønnen sin'. Og den omstændighed, at faderen her omtales i 3. person røber for G. at det tydeligvis ikke er ham selv, der har hugget indskriften ligesom det viser ham, at det ikke var selve runeristningen der var det væsentlige, »men den kulthandling den vitner om«. Det bliver vanskeligere og vanskeligere at følge med.

Og nu ved G. også om persongalleriet på Tunestenen, at »Den vigtige symbolske handling var, at Wiw digtet etter Wodurid« og dermed var den som forestod det seremonielle ved gravølet. Det viser at han var hovedarvingen.

Og samtidig er spørgsmålet om *witandah^a-laiban* afgjort: hovedarvingen ville ikke omtale Wodurid »som sin »Brotherr« og dermed plassere sig selv som en underordnet; han er Wodurids jevnbyrdige«. Deraf fremgår, at den karakteriserende betegnelse »den som skaffet, sørget for brød« først blev tillagt Wodurid »i det kvæde som Wiw fremførte i gravølet«.

Spiren til denne Grønviks digteriske kraft finder vi allerede i hans lille afhandling om Eikelandspændet; og man tør sige, at han også i den henseende viser sig som en værdig efterfølger af sin store forgænger, Magnus Olsen. Men når vi har gennemgået indskriften på side B, skal vi vende tilbage til G.s tolkning af side A, der dog allerede har fået et grundskud af den bevarede runerest efter worahto.

I side B's linje 1 (som G. betragter som en integrerende del af side A – vi skal snart se hvorfor):

xxxxx woduride staina ·

udfylder G. de fire bevarede runestumper i linjens begyndelse

ƿ ʀ ʀ ʀ woduride staina ·

dvs. falh, datid affela, der betyder overlade en person til en anden eller bestemme en ting for en eller anden. I overensstemmelse hermed oversætter G. højre linje på side B (idet han henter ek wiwar som subjekt fra side A):

falh Woduride staina

d. e. Jeg Wiw forfattede (gravølsdigtet) [og] bestemte (denne) sten for Wodurid.

En lidt ubehagelig indvending mod denne tolkning er nu den fotografiske demonstration af et objekt (runer) for worahto, og påfaldende er det manglende bindeord (og) mellem de to sætninger. I øvrigt bliver det store spørgsmål også her: er højre linje på side B fuldstændig? Kan der være forsvundet et stykke sten i toppen også på denne side og med det nogle runer? Men inden vi går nærmere ind på denne linjes problemer, må vi høre G.s opfattelse af de to andre linjer på denne side.

Ved tolkningen af dem optager G. Marstrand's dobbeltlæsning af det sidste a i arbija, hvorved det følgende ord læses ikke sijo-ster, men asijoster, som G. forklarer ud fra Eikelandspændets asni, og *asijoster arbijano*, der »betegner døtrene i deres kultiske funktion, som gravølsarrangører« (s. 184), betyder da: de elskeligste af arvingerne, og hele sætningen får det overraskende familiære indhold: Tre døtre gjorde gravølet hyggelig (lagde til et hyggelig gravøl), de mest elskelige (d. e. elskverdige eller kjærlige) av arvingerne.

For at retfærdiggøre så forbløffende et indhold i en urnordisk runestensindskrift hævder G., at man dengang ikke havde den frygt for de døde og for gengangere, som senere indskrifter viser. De levendes kærlige holdning over for den døde kommer klart til udtryk i indskriften, skriver G.

Men hvilket slægtsskabsforhold finder G. mellem Wiw og de tre døtre? Jo, da Wiw og døtrene står arveretligt lige, men Wiw som den der rejser stenen må være hovedarvingen, er det klart, at Wiw er sønnesøn af Wodurid. »Overensstemmelsen er så perfekt at vi må ha lov å ta Tuneinnskriften som bevis for at det gjaldt de samme lover om første og annen

arvegang her i Østfold omkring 400 som i senere historisk tid«.

Indskriften viser også, at der allerede dengang fandtes en profan og sakral digtning af allittererende type; det afspejler sig i Tuneindskriftens form. Jeg foretrækker imidlertid, at slutte mig til G.s udtalelser s. 216, at »Det blir da til syvende og sist et definisjonsspørsmål om Tuneindskriften skal beskrives som rytmisk-allittererende høyprosa (sammensat av bestemte metriske grunneheter) eller som en friere strofeform« – og tilføj: runeindskriftene, det gælder både de urnordiske og vikingetidens, udtrykker sig ikke i talesprog, men i et *skriftsprog*, der benytter alle skriftsprogets til alle tider gældende figurer, bogstavrim, omvendte ordstillinger, højtidelige ord, rytmer etc. Men ofte slår vikingetidens indskrifter over i let genkendelig poesi.

Tager vi nu Grønviks tolkning af Tuneindskriften i nærmere øjesyn, må man imponeres af den genialske dristighed der lyser ud af helhed og enkeltheder, hans kompetance i det sproglige og hans naivitet i det praktiske, jeg taler om hans forhold til runestenen som sten og genstand. Man undrer sig over hans stensikre (men forkerte) dom om runen efter worahto og beundrer (først) hans besnærende rekonstruktion af falh på side B. Man hæver forbløffet øjebrynene over redegørelsen for sten-personernes indbyrdes familieforhold; men først og sidst undrer man sig over den næsten Ingemannske idyl, der præger helhedstolkningen.

Denne helhedstolkning står og falder med G.s tolkning af wurkian = udføre et gravølsdigt; men Liestøls og Johnsens undersøgelser og Liestøls fotografier (fig. 3) viser, at dette tænkte objekt for worahto må erstattes af et faktisk, som Tjurkö-brakteatens wurte runor – med en til visshed grænsende sandsynlighed giver anvisning på. Vi får da en ganske »normal« runeindskrift frem på side A:

Jeg Wiw skrev runer efter Wodurid brødgi-
veren.

Og det betyder igen, ikke at Wiw har ristet runerne, men at han har leveret forskriften, »forfattet« indskriften som forlæg for en rister, vi ikke kender (ganske ligesom Wade på Söl-

vesborg, Hjald på Tjurkö, sikkert Ror på By og erilen på Etelhem).

Sønnesønnen forsvinder også ud af billedet, for der antydes intet om noget familieforhold mellem Wiw og Wodurid.

På *side B* læste Marstander m. fl. runesporene i højre linjes første ord (jfr. fig. 4–5) som mer 'for mig'. De indfører hermed den døde som talende, hvilket i urnordiske (og vikingetids) indskrifter er ligeså umuligt som at lade genstanden, stenen, tale; den slags sker først i middelalderen, og det er derfor, man med sindsro kan kassere den gængse tolkning af Etelhemspændets indskrift: mich stellte(w(o)rta Merila her (Krause s. 40) og læse ek er(i)la(R) worte.

G.s rekonstruktion af de fem runestumper nederst i B-sidens højre linje er, som nævnt, falh, idet han hævder, at den sidste rune ikke er Υ , men \mathbb{H} ; men denne rekonstruktion rummer et par påfaldende træk, både epigrafisk og sprogligt, og G.s rekonstruktionstegning (s. 170) er behæftet med temmelig grove fejl.

Lad os imidlertid først høre, hvad Aslak Liestøl og Ingrid Sanness Johnsen siger om læsningen \mathbb{H} kontra Υ . »Vi vet i grunden ikke hva vi skal si om problemet om **h** eller **r**, begge er mulige«, skriver Liestøl. »Etter min mening er det mest sannsynlig at »prosjektøren« er spor etter øvre punkt i et skilletegn \cdot . Mesteparten av skilletegnet er forsvunnet ved en avspaltning (Grønviks »en gammel fordypning i steinflaten«, s. 172), men bunnen av nedre punkt er tydelig. Spørsmålet er i grunden om skilletegnet har ett eller to punkt«.

Med andre ord, disse to erfarne runeforskere – og Liestøl som en veltrænet markrunolog – tør på grund af det af forvitring og vold medtagne stenparti ikke tage sikker stilling. Så vidt stenundersøgelsen, nu til ræsonnementerne: Såvel den supponerede h-runes form som G.s egen rekonstruktionstegning taler mod en læsning af de sidste to stave som en h-rune. Selv i en så individuel indskrift som Tunestenen virker en h-rune med så ulige lange hovedstave – en lille, bred h-rune

Fig. 4-5. Tunestenen. Side B. To fotografier – med lys henholdsvis fra højre og fra oven – af runeresterne i højre linjes begyndelse, foran woduride. Den sidste rune (foran w i woduride), som man tidligere har læst som Υ , vil Grønvik læse som \mathfrak{H} . Liestøl er mest tilbøjelig til at anse den venstre bistav i det formodede Υ for et øvre skillepunkt. Aslak Liestøl fot. 1982.

påfaldende. Desuden ville toppen af en sådan h-rune komme til at rage et godt stykke op over det følgende woduride og ødelægge rytmen i denne linje.

G.s rekonstruktionstegning (s. 170) er

urigtig på to punkter: dels er de bevarede stavstumper hverken lodrette eller parallelle – fx. konvergerer stav 2 og 3 fra højre – dels er runerne – *mod stenens princip* – tegnet helt ud til stenkanten og derfor gjort alt for høje.

Skal man dømme efter den manér, der er gennemgående på stenen, hvor linjerne (undtagen side A linje 2) begynder med små runer, kan der næppe være gået meget tabt af den femte runestav fra højre (den der tidligere læstes som Υ). Dette taler ikke til gunst for læsningen h, men for at beholde den tidligere læsning R; samtidig bør de øvrige runestumper tænkes afsluttet et godt stykke fra selve stenkanten – som linjens øvrige runer. Om dette vil vanskeliggøre rekonstruktionen af den første rune som f, må et forsøg på selve stenen afgøre. I alt fald ville bistavene blive temmelig sammenklemte.

Sprogligt er der mange indvendinger at gøre mod den betydning, G. ender med at tillægge verbet *fela*. Som G. selv fremhæver, betyder *fela* (foruden: at skjule): at overlade en person til en anden, bestemme. Det er denne sidste G. vælger: Jeg Wiw . . . bestemte (denne) sten for Wodurid, og så kommer der igen et lille digt, der i betænkelig grad udvider betydningsindholdet af *fela*: Og det må vi tro skjedde ved en rituel handling, der han bestemte = reserverte og viet steinen som grav eller kultstein for Wodurid. Nogen støtte for sin oversættelse kan G. i alt fald ikke finde i de to tilfælde, hvor verbet ellers er belagt i runeindskrifterne (de blekingske Björketorp og Stentofte). Hertil kommer, at hele sætningskonstruktionen – især efter at objektet 'runer' for worahto er sandsynliggjort – virker både søgt og kunstlet; ja, usandsynligt: Jeg Wiw skrev (runer) . . . indviede sten.

Jeg skal undlade at komme nærmere ind på G.s ligeså usandsynlige som verdensfjerne tolkning af slutningen med de kærlige og elskværdige døtre. Uanset om man etymologisk kan forklare de enkelte ord eller ej, må den naturligste læsning være:

þrijor dohtrir dalidun arbija sijoster arbijano

Alle andre er og bliver nødløsninger.

Tilbage bliver da kun den mulighed, at der i højre linje ikke har stået mer, ikke falh, men et substantiv, der på grund af de sidste to runestumpers nærhed ved hinanden ender på -ir, ligesom det på grund af afstanden mellem rune 1 og 2 må begynde med en rune, der har bistav(e) på venstre side: þalir, ariR, wilir,

wiwir etc. er nogle af de palæografiske muligheder; men grundlaget er for usikkert til at man tør lægge sig fast på en rekonstruktion.

Det kunne naturligvis også være fristende at indsætte plur. nom. mask. ell. fem. af det demonstrative pronomen – især hvis denne linje er den sidst huggede; men de levnedehovedstave tillader ikke en sådan rekonstruktion.

Ingrid Sanness Johnsen's udfyldning þrir er faktisk ideel, hvad de levnedes spor angår; men indholdsmæssigt knap så god, fordi det enligtstående talord, selv om det står i maskulinum – næppe kan siges at give en tilfredsstillende oplysning om rejserne, der med eller uden navns nævnelse altid er veldefinerede. Men der er andre ting i Sanness Johnsen's tolkning – som Grønvik kun har ironisk hån tilovers for – der er værd at se på: Samtidig med forslaget om at udfylde runestumperne i side B's højre linje med þrir (Arkiv-NFil, 1969, s. 39ff.) supplerede hun verbet satidun efter staina i samme linje, regnede altså med, at der også her var forsvundet et stykke af toppen; på side A supplerede hun ordet runor efter worahto, hun beholdt den gamle læsning dailidun, si(b)joster og tolkede arbija som enten gravøl eller arv (meningen bliver den samme); men *hun ændrede læsefølgen af linjerne* på side B (som allerede Finnur Jónsson havde gjort), således at resultatet blev dette:

A: ek wiwar after woduride witanda-hlaiban worhto [runor]

B: þrijor dohtrir dailidun

arbija si[b]joster arbijano

(þrir) woduride staina [satidun]

Jeg Wiw skrev runer efter Wodurid, brødtryggeren.

Tre døtre delte, rådede for arveøllet.

Arvingernes tre nærmeste mandlige slægtninge (måske døtrenes ægtemænd) rejste stenen.

For ret at vurdere denne tolkning, er der to spørgsmål, som først må klares: Er det muligt eller sandsynligt, at der har stået runer efter staina i side B.s højre linje, runer som er forsvundet med et afslået topstykke (som på side A)? Kan læsningen af side B.s midtlinje (þri-

joR dohtriR etc.) som første linje begrundes af god runemesterskik og brug?

Til besvarelse af det første spørgsmål vender vi os atter til Liestøls allerede citerede brev om hans og Ingrid Sanness Johnsens undersøgelse af stenen: Jeg havde spurgt, om det kunne fastslås, at punktet efter staina var et hugget og ikke et tilfældigt punkt (da jeg havde en idé om at læse staina[R]. »Punktet etter staina«, skriver Liestøl, »er et hugget punkt. Om det har fulgt en rune etter, så har den i alle fall ikke etterladt noe tydelig spor. Man kan likevel ikke utelukke at noe er blitt borte ved at et stykke er slått vekk her, evt. samtidig med avslaget på side A. De bevarte runene står mistenkelig nær kanten, og skilletegnet kunne tyde på en fortsettelse i samme linje«.

Dette responsum – ikke mindst henvisningen til skilletegnet – giver fuld dækning for at supplere side B.s højre linje med et verbum for staina (i akkusativ), fx. satte, rejste.

Svaret på det andet spørgsmål har jeg allerede givet i min beskrivelse af runerne på B-siden og deres placering (s. 24f). Runemestrenes »æstetiske« syn på indskrifter (og billeder) var anderledes end vort. Regelmæssighed og lineal var ikke deres sag: Det, der var vigtigst, fik den bedste plads, så måtte resten klare sig, som den kunne.

Sanness Johnsens tolkning deler logisk indskriften i tre dele: runeristningen, arvedelingen, stenrejsningen. Den regner ligeså logisk med, at midtlinjen er ristet først: den breder sig på den bedste plads, og den begynder ligesom side A.s første linje ved toppen.

Sådanne logiske opdelinger er ikke ukendt fra andre indskrifter, fx. den ligeledes norske (og urnordiske) *Vettelandsten*:

... flagda faikinar ist
... magoR minas staina
... dar faihido

Læst fra neden og opefter (dvs. på stenen fra venstre mod højre): Jeg X skrev (runeristningen). Jeg Y satte min søns sten (stenrejsningen). [Gravbryderen] er truet af flagd (forbandelsen, beskyttelsen).

Også den svenske (urnordiske) *Rösten* har været treleddet: 1. Runeristning. 2. Beskyttel-

se(?), 3. stenrejsning. Og man kan jævnføre den betydelig yngre, men stadig hedenske danske *Gørlevsten*:

1. Stenrejsning. 2. Beskyttelse (fuþarken). 3. Forbandelse (þmk etc.).

Hvis vi nu supplerer de bevarede runespor på side A efter worahto med (r)[unor], indsætter *et personnavn* i runestumperne i begyndelsen af sides B.s højre linje, fx. (þalir)? og – med god grund – regner med et forsvundet *verbum* (fx. satide) i samme linje efter staina, hvis vi samtidig undlader at gøre vold på indskriften med mer eller mindre fortvivlede nødløsninger og ikke læser þuijoR, men þrijoR, ikke dailidun, men dalidun, ikke arjoster, asi-joster eller sibjosterR, men sijosteR, fremkommer følgende smukke og naturlige læsning:

A: ek wiwar after woduri
de witada halaiban : worahto (r)[unor]
B: þrijoR dohtriR dalidun
arbiija sijosteR arbijano
(þalir) · woduride staina · [satide]

Jeg Wiw efter brødgiveren Wodurid skrev runer. Tre døtre, de nærmeste af arvingerne, forrettede gravøllet (dvs. ordnede begravelsen). Thalir for Wodurid sten satte.

Vi erkender, at vi ikke kan klare etymologien af sijosteR – men det er vi ikke ene om –; betydningen af denne superlativ er imidlertid indlysende klar.

Men, må man spørge, gør indsættelsen af personnavnet forrest i side B's højre linje ikke diskussionen om, hvorvidt denne linje eller midtlinjen (þrijoR dohtriR etc.) er ristet først temmelig akademisk? Hverken dispositions-mæssigt, meningsmæssigt eller »æstetisk« kan dette afgøres i stenens nuværende tilstand. Dog, hvis vi prøver – som i fig 6 – at sætte toppen på stenen igen og riste satide (eller raiside) på den, vil vi få en sandsynlig bekræftelse på, at *midtlinjen er den først ristede*. På grund af konvergeringen af de to runelinjer bliver der ikke plads til mange runer foran þrijoR, måske et bindeord 'men' – og i så tilfælde er højre linje naturligvis ristet først. Mod denne disposition taler stadig, at midtlinjen ligesom side A's første linje begynder ved stenens top. Og mon ikke rekonstruktion-

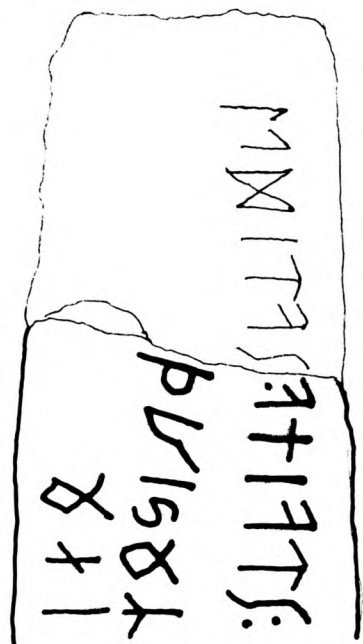

Fig. 6. Tunestenen. Side B. Toppen i forf.s rekonstruktionsforsøg, der skal belyse spørgsmålet: hvilken runelinje er hugget først? den højre? den midterste?

nen understreger, at midtlinjen på side B og førstelinjen på side A *starter* i omtrent samme højde på stenen, mens de andre linjer, både på side A og på side B, får lov til at få den længde, indskriften tilsiger dem: B's venstre linje *når ikke* midtlinjens startpunkt, linje 2 på side A og højre linje på side B løber forbi

startpunkterne. Som tingene nu ligger, forekommer den Jónsson-Johnsenske læsning den naturligste: A skrev efter B – døtre gjorde gravøl – C satte efter B.

Den historie og den begivenhed, indskriften opruller, er da følgende: En storbonde – en høvding om man vil – er død. Hans navn fortæller os (ligesålidt som fx. Thorsten) intetsomhelst om hans forhold til Odin eller andre guder; måske skal hans tilnavn fremhæve hans gæstfrihed, fortælle at han var gavmild med mad, som det hedder på en dansk runesten. Man (de nærmeste, vennerne, familien) hidkaldte en runekyndig ved navn Wiw til at forfatte den indskrift på en sten, som Thalir(?) vil rejse efter den døde. Wiw kan være hidkaldt langvejsfra, han kan også være fra bygden; men han har næppe stået i familie- eller tjenestemandforhold til Wodurid. Teoretisk kunne han være hans thewar eller hans erilar; men så ville han næppe have undladt at meddele det. Det eneste, vi véd om ham, er, at han var – runemester. Hvem den formodede Thalir, som rejser stenen, er, véd vi ikke – men det har enhver vel vidst dengang. Der må have været et venskabs- eller et »politisk« forhold mellem ham og Wodurid. Wodurid efterlod sig ingen hustru og ingen sønner, siden det er døtrene, der (som de nærmeste arvinger) ordner gravøllet, dvs. sørger for begravelsen med alt hvad dertil hører. Herom siger Grønvik mange gode ord.

Manuskriptet afleveret til redaktionen juni 1982.